

Prof. zw. dr hab. Stanisław Palka

Recenzja rozprawy doktorskiej Patrycji Barbary Wąglorz pt. „Urzeczywistnianie wartości zrównoważonego rozwoju we współdziałaniu uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej”

Patrycja Barbara Wąglorz podjęła się badań związanych z procesem urzeczywistniania wartości zrównoważonego rozwoju w celu zmieniania współdziałania uczniów, rzecz dotyczy treści przyrodniczych. Ogólny cel sformułowała następująco: „*Określenie procesu urzeczywistniania wartości zrównoważonego rozwoju w zmianie współdziałania uczniów w toku zajęć szkolnych na poziomie edukacji wczesnoszkolnej*” (s. 76 - 77). Problem główny ujęła następująco: „*Jak dialog urzeczywistniania wartości zrównoważonego rozwoju wpływa na zmianę współdziałania uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej?*” (s. 80). Starła się określić wpływ zmiennej niezależnej, którą jest „*Proces urzeczywistniania wartości*” na zmienną zależną: „*Współdziałanie uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*”. Do zmiennej niezależnej, czyli „procesu urzeczywistniania zrównoważonego rozwoju”, włączyła: rozpoznawanie wartości, rozumienie wartości, akceptowanie wartości, respektowanie wartości. Do tej zmiennej, jak i zmiennej zależnej czyli „współdziałania uczniów w edukacji wczesnoszkolnej” dostosowała stosowne wskaźniki. Współdziałanie uczniów było tworzone metodą dialogu dydaktycznego, w toku którego stawiano uczniów w sytuacjach problemowych i skłaniano uczniów do samodzielnego rozwiązywania problemów. Do wartości zrównoważonego rozwoju włączyła: „*życzliwość, dobro, sprawiedliwość, solidarność, przyjaźń, wolność, lojalność, odpowiedzialność, szacunek, miłość, godność, pracowitość, prawość, zaufanie, nadzieja*” (s. 106). Wymieniony proces miał kształt zbliżony do badań eksperymentalnych, takie badania w pedagogice nie mają pełnego charakteru eksperymentu naukowego, długo trwają w czasie przy zmienności licznych czynników pośredniczących, moim zdaniem Autorka zastosowała „próbę eksperymentalną” (ten wątek rozwinąłem w swojej książce pt. „*Pedagogika w stanie tworzenia*”, opublikowanej w Krakowie w 1999 roku, przez Wydawnictwo

Uniwersytetu Jagiellońskiego, w rozdziale pt. „*Pedagogiczne eksperymenty i próby eksperymentalne*”), taka próba ma pedagogiczny walor poznawczy. Pragnę dodać do tego, że określanie związku między urzeczywistnianiem wartości w toku dialogu dydaktycznego a współdziałaniem uczniów jest pożądanym poznawczo i praktycznie wiązaniem elementów kształcenia (nauczania – uczenia się) z wychowaniem (wychowaniem społecznym), co jest godne uznania.

Po tym powyższym określeniu zamysłu i realiów badawczych Patrycji Barbary Wąglorz czas na analizę treści jej rozprawy. Struktura rozprawy (s. 1 – 231) jest zgodna z wymaganiami stawianymi w naukach pedagogicznych pracom naukowym wspartych na badaniach empirycznych. W jej skład wchodzi: Wprowadzenie, Część teoretyczna (Rozdział I.), Część metodologiczna (Rozdział II.), Część zawierająca analizę wyników badań (Rozdział III. i Wnioski z badań), Bibliografia, Spisy tabel, wykresów, schematów, Aneksy.

- A. Wprowadzenie dobrze uzasadnia motywy podjęcia tematu rozprawy i określa strukturę tekstu.
- B. Część teoretyczna zawarta jest w Rozdziale I. pt. „*Analiza literatury przedmiotu*” (s. 13 – 71).

Składa się on z 9 podrozdziałów odnoszących się do podjętego tematu z pozycji filozoficznej (aksjologicznej), psychologicznej, pedagogicznej, edukacyjnej. Treści tego rozdziału związane są z dobrym zestawem literatury przedmiotu. Autorka koncentruje uwagę na dobrze ułożonych merytorycznie i strukturalnie elementach rozważań związanych z podjętą tematyką rozprawy. Znajdują się tu rozwinięte analizy zagadnień:

- a) Podstaw idei zrównoważonego rozwoju w ujęciu historyczno – politycznym (Autorka przywołuje stwierdzenie, że „*Wizja zrównoważonego rozwoju odnosząca się do rozwoju cywilizacji obejmowała trzy aspekty: środowisko przyrodnicze, społeczeństwo i ekonomię.*”, s. 15), filozoficznym (m.in. dotyczy to filozofii równoważenia wzrostu, wzrostu gospodarczego uwzględniającego ograniczenia społeczne i przyrodnicze, zrównoważenia społecznego, ekorozwoju) oraz edukacyjnym (tu przywołane jest stanowisko, że „*Kluczowym*

krokiem do wejścia na drogę zrównoważonego rozwoju jest edukacja zawierająca w sobie kształcenie społeczeństwa odpowiedzialnie korzystającego z zasobów naturalnych Ziemi, świadomego zmian w procesach produkcji i stylu konsumpcji, a także poszanowania sprawiedliwości społecznej.”, s. 22);

- b) Charakterystyki wartości w ujęciu filozoficznym (wiążącym wartości z dobrem), psychologicznym (wiążącym wartości z motywacją ludzką, z kierunkiem motywacji) oraz pedagogicznym (Autorka przywołuje tu stanowisko, że *„W pedagogice wartości odnoszą się do holistycznego rozwoju człowieka. Wartości rozumiane są tutaj jako właściwości, które przysługują ludziom i ludzkiej egzystencji. Urzeczywistnienie tych właściwości dąży do kształtowania ideału osoby i wzorca życiowego do którego powinno dążyć się na drodze procesu edukacyjnego i wychowawczego.*”, s. 32 – 33 i przyjmuje do własnych badań definicję wartości: *„Wartość jest (...) intuicyjnym i świadomym celem dążeń ludzkich będących podstawą rozwoju społeczeństwa oraz współdziałania międzyludzkiego.*”, s. 35);
- c) Roli wartości w ujęciu zrównoważonego rozwoju, zasad uniwersalnych w realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju: zasady pokoju, zasady solidarności, zasady sprawiedliwości, zasady wolności, zasady prawdy, zasady miłości. Autorka stwierdza, że *„Analiza wartości zrównoważonego rozwoju ukazuje, że wartości te są połączone ze współdziałaniem, będącym w zależności z urzeczywistnianiem owych wartości.*”, s. 39) oraz przedstawia składowe elementy procesu urzeczywistniania wartości (przyjmuje, że *„Proces urzeczywistniania wartości w procesie dydaktycznym może zaistnieć dzięki pracy metodą dialogu dydaktycznego i stawianiu ucznia w sytuacji problemowej.*”, s. 39). Przytacza, wykorzystując treści literatury przedmiotu, opis następujących składników budujących proces urzeczywistniania wartości: rozpoznanie wartości, rozumienie wartości, akceptowanie wartości, respektowanie wartości. Na tej strukturze Autorka oparła swój model badań nad urzeczywistnianiem wartości przez uczennice i uczniów klas początkowych;
- d) Aksjologii w edukacji wczesnoszkolnej w dziele poznawania i wychowania oraz metody dialogu dydaktycznego w urzeczywistnianiu wartości. Moim zdaniem,

warte rozważenia jest wiązanie dialogu dydaktycznego jako metody kształcenia z dyskusją, której elementy mogą występować w klasach III szkoły podstawowej;

e) Współdziałania w procesie edukacji wczesnoszkolnej i wiązania go z urzeczywistnianiem wartości zrównoważonego rozwoju.

Gdyby Autorka planowała w przyszłości opublikować rozprawę, to proponuję, by tematykę tej części, szczególnie w zakresie współdziałania uczniów klas początkowych, mocniej osadzić w treściach psychologii rozwoju, tym bardziej, że badaniami objęła dzieci z klasy I i klasy III a więc o relatywnie dużym rozstępie rozwoju, ponadto by uwzględniła rolę wiedzy przyrodniczej w tworzeniu zrównoważonego rozwoju, wszak taką wiedzę wykorzystwała w swoich badaniach m.in. w stosowanych testach.

Część teoretyczna, wsparta nieustannie na sięganiu do treści dzieł naukowych innych autorek i autorów (taka jest rola przedstawiania literatury przedmiotu), wystarczająco dobrze wprowadza czytelników do opisu metodologii badań prowadzonych już indywidualnie przez Autorkę.

C. Część metodologiczna znajduje miejsce w Rozdziale II. pt. „*Metodologiczne podstawy badań własnych*” (faktycznie nie są tu tylko podstawy ale pełny opis „Metodologii badań własnych”). Do niej nawiązywałem we wstępnej części recenzji. Opis metodologii badań własnych jest zgodny z wymaganiami stawianymi w naukach pedagogicznych pracom wspartych na danych z badań empirycznych. Oto jego składniki.

- 1) Projekt badawczy. Patrycja Barbara Wąglorz wskazuje i uzasadnia podjęcie decyzji o zastosowaniu w badaniach procedury ilościowo – jakościowej (badań mieszanych), czyniąc obserwację podstawową metodą w tej mierze.
- 2) Przedmiot i cele badań. Zapewne Autorka ma tu na uwadze zarówno obiekt badań, jak i związany z nim przedmiot badań. Dobrze określa cele badań, według nich formułuje szczegółowe problemy badawcze i w ślad za tym układa analizę wyników badań w następnej części, co jest pożądanym przedsięwzięciem. Tu warto dołączyć informację, że treści realizowane w badanych klasach związane są z wiedzą przyrodniczą i uzasadnić taki wybór tych treści.

- 3) Problemy badawcze i hipotezy badawcze. Problem główny stanowi podstawę sformułowania hipotezy głównej: „Przypuszczam, że dialog w urzeczywistnianiu wartości wpływa na zmianę współdziałania uczniów w edukacji wczesnoszkolnej.” (s. 83), jednak hipotezy szczegółowe, godne uwagi, nie są w pełni zbieżne z problemami szczegółowymi.
- 4) Zmienne i wskaźniki. Zmiennej niezależnej („Proces urzeczywistniania wartości”) i zmiennej zależnej („Współdziałanie uczniów w edukacji wczesnoszkolnej”) Autorka stara się poprawnie dostosować wskaźniki zachowań zarejestrowanych w toku obserwacji. Jednak niezbyt celnie ujęte są zmienne pośredniczące, np. czyni ją „edukację zdalną”, zapewne zmiennymi pośredniczącymi są: wiek uczniów (klasa I, klasa III) i płeć uczniów, ewentualne cechy środowiska rodzinnego badanych uczennic i uczniów.
- 5) Metody badawcze. Podstawową metodą zastosowaną w badaniach był eksperyment (de facto „próba eksperymentalna”) i w toku jego realizacji była wykorzystywana obserwacja (przy użyciu 5 rodzajów arkuszy obserwacyjnych związanych z urzeczywistnianiem wartości i aktywnością współdziałania uczniów). Autorka przedstawia zastosowaną, dobrze przemyślaną, strukturę zajęć eksperymentalnych (metoda dialogu). W toku obserwacji uczestniczącej stosowała skalowanie. Zastosowała czterostopniową skalę szacunkową: 4 = bardzo silne oddziaływanie, 3 = silne oddziaływanie, 2 = słabe oddziaływanie, 1 = brak oddziaływania. Być może w przyszłości Autorka spróbuje zbudować skalę pięciostopniową, wprowadzając jeszcze jeden stopień między „bardzo silne”, „silne” a „słabe” oddziaływanie. Ponadto zastosowana została analiza dokumentów a także testy wiadomości przyrodniczych do pretestu i posttestu, przy czym w klasie III były użyte zadania otwarte, zaś w klasie I – zadania zamknięte.
- 6) Organizacja i przebieg badań. Badania realizowane były w 5 etapach: od badań pilotażowych do analizy wyników eksperymentu. Czas badań trwał kilka lat (od IX. 2018 r. do V. 2022 r.). Przeprowadzonych było w sumie po 30 zajęć (po 45 – 60 minut) w każdej grupie, występowało rotacyjne przechodzenie z nauczania stacjonarnego na zdalne (s. 99 i 100).

- 7) Charakterystyka osób badanych. Badaniami objęte zostały 2 klasy początkowe w Salezjańskiej Publicznej Szkole Podstawowej w Zabrze: grupa 1, klasa III, licząca 12 osób (7 dziewcząt i 5 chłopców) i grupa 2, klasa I licząca 15 osób (10 dziewcząt i 5 chłopców).
 - 8) Charakterystyka zebranego materiału badawczego. Autorka pisze, iż po przeprowadzonym eksperymencie uzyskała m.in. 319 arkuszy do obserwacji indywidualnego urzeczywistniania wartości w grupie 1 i 427 arkuszy w grupie 2, ponadto zebrała w badaniach testowych materiały od wszystkich badanych dzieci. Zgromadziła znaczący poznawczo materiał wystarczający do rozwiązania problemów badawczych.
- D. Część zawierająca analizę wyników badań.** Ta część dotyczy zebranych danych ilościowych i zebranych danych jakościowych w toku realizacji zajęć eksperymentalnych, składających się z trzech części: 1) wprowadzenie w sytuację problemową (uczniowie siedzą dwójkami w ławkach zgodnie z wylosowanymi numerami), 2) rozwiązanie sytuacji problemowej w trzech etapach aktywności: dialogu wewnętrznego, działania dwuosobowego, działania grupowego 3) dyskusja końcowa.

Autorka przytacza dane (w formie wykresów) z badań, porównując wyniki z grupy 1 (uczniów klasy III) z wynikami grupy 2 (uczniów klasy I). Wystąpiła różnica rozwojowa między uczniami obu klas. Być może zamiast porównywać różnice wyników między obu klasami, korzystniej byłoby wskazywać na przyrost osiągnięć uczennic i uczniów klasie III w porównaniu z danymi w klasie I. Przy analizie ilościowej wskazane są dane dotyczące rozpoznania wartości, rozumienia wartości, akceptacji wartości, respektowania wartości oraz obrazu współdziałania uczniów w urzeczywistnianiu wartości. Autorka stwierdza, że *„Analiza i interpretacja składowych procesu urzeczywistniania wartości wskazuje, iż dokonuje się zmiana współdziałania uczniów w edukacji szkolnej. W grupie eksperymentalnej 1 widać wzrost współdziałania uczniów przez stworzenie systemu współdziałania, zaś w grupie eksperymentalnej 2 w trakcie trwania eksperymentu to współdziałanie także wzrasta i uaktywnia uczniów, którzy początkowo nie wykazywali chęci do współdziałania z klasą.”* (s. 139). Zebrane dane

poddała analizie statystycznej korzystając m. in. z obliczeń korelacji liniowej Pearsona, testu t – Studenta, testu Chi – kwadrat. Pozwoliło to zweryfikować przyjęte hipotezy.

Dane ilościowe są dopełniane przez Autorkę danymi jakościowymi z obserwacji aktywności uczniów indywidualnej, dwójkowej, grupowej. Godny uwagi jest opracowany przez Autorkę model edukacji do wartości w urzeczywistnianiu wartości zrównoważonego rozwoju (s.176). We „Wnioskach z badań” Patrycja Barbara Wąglorz stwierdza, że „*Wymiar ilościowy jak i jakościowy badań potwierdza postawioną tezę, iż proces urzeczywistniania wartości zrównoważonego rozwoju wpływa na jakość współdziałania uczniów w edukacji wczesnoszkolnej.*” (s. 188).

- E. Bibliografia. Zestawienie bibliograficzne liczy 14 stron (s. 189 – 202), w tym mieści się 12 tekstów w języku angielskim i 2 w języku niemieckim, wystawia to Autorce dobre świadectwo w dziele przygotowania merytorycznego do opracowania podjętego tematu.
- F. Spisy tabel (13 tabel), wykresów (21) i schematów (4) są świadectwem urozmaicenia tekstu rozprawy.
- G. Aneks (faktycznie są to „Aneksy”) zawiera aż 9 elementów narzędzi badawczych, to potwierdza wysiłek badawczy Autorki.

Uwagi końcowe:

- 1) Według mojej oceny, Patrycja Barbara Wąglorz spełnia naukowe wymagania ustawowe:
 - wykazała ogólną wiedzę teoretyczną z nauk pedagogicznych i nauk pomocniczych dla pedagogiki,
 - wykazała umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, w tym prowadzenia badań eksperymentalnych,
 - przedstawiła oryginalne rozwiązanie podjętego problemu naukowego z nauk pedagogicznych oraz opracowała model edukacji do wartości w urzeczywistnianiu wartości zrównoważonego rozwoju,
 - wskazała oryginalne rozwiązanie związane z praktyką edukacyjną (obejmującą nauczanie i wychowanie) jako istotnego elementu praktyki społecznej.

2) Rozprawę Patrycji Barbary Wąglorz pt. „*Urzeczywistnianie wartości zrównoważonego rozwoju we współdziałaniu uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej*” oceniam pozytywnie i wnoszę o dopuszczenie Autorki do dalszych stadiów postępowania służącego uzyskaniu stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

Stanisław Palke

Kraków, 22. VII. 2024 r.